

Nem igazgatni: RENDEZNI SZERETNÉM A NEMZETIT''

Beszélgetés Csiszár Imrével

Mit lát majd a közönség a következő évadban a Nemzeti Színházban?

A Nemzeti épületében négy bemutató lesz, a Várszínházban szintén négy; ezeken kívül még kettő, tehát összesen tíz. A Nemzetiben Sarkadi Imre drámájával, az Elveszett paradicsommal kezdünk, december elején Osztrovszkij Az erdő, a következő naptári év elején Brecht Kaukázusi krétakör, végül Shakespeare Vihar című drámája következik. A Várban Mrožek Arckép

című új drámáját már próbálja Gábor Miklós, szeptemberben lesz a bemutatója. Később Barta Lajos Szerelem, majd Harold Pinter Senkiföldje, végül Szép Ernő Völegény című műve kerül színre. A refektóriumban **Eörsi István** átíratában Magyar Antigoné címmel mutatjuk be Szophoklész klasszikusát; a Corvin téren pedig – ahol új játszási helyet keres magának a Nemzeti Színház – felújítjuk Csurka István Döglött aknák című művét, és Döglött aknák '89 címmel, en suite jelleggel játszunk majd.

Nagyon sok bemutató. Egy év alatt a repertoár egészét le szeretné cserélni?

Nem. Tizenkét produkció megy át a következő évadra, hat a Nemzetiből és hat a Várból. Nem akarok egy év alatt mindent levenni; ennek több oka van. Gyakorlatilag sem lehetséges. Egy ekkora színházban, mint a Nemzeti, mennek olyan, nagyon értékes előadások, amelyek joggal számíthatnak a közönség érdeklődésére. A Csík-somlyói passióra gondolok például – ezt rövid távon egyáltalán nem szándékozom levenni. És vannak olyan produkciók, amelyek még keveszer mentek, ezért egyelőre maradnak. De frissen szeretnék, ez nyilvánvaló. És hosszú távon nem gondolkodom ennyi bemutatóban, de erre az évadra ez szükséges.

Láttam és néztem Önt a Vidravas bemutatóján – épp akkoriban nevezték ki igazgatónak. Az volt az érzésem, hogy ez nem Csiszár Imre színházának a produkciója. Műsoron marad?

Igen, épp azért, amit az előbb mondtam. Mert a színvonal mellett nem elhanyagolható

szempont, hogy a közönséget érdeklie az adott előadás. És ameddig érdeklie, műsoron tartjuk. De nem akarom megkerülni a kérdés lényegét: valóban nem tartom a Vidravast olyan előadásnak, amelyik hitelesíti az én színházeszményemet. A regény szerintem kitűnő, az adaptáció viszont egy percpolitikai aktualitásra épít. Arra nevezetesen, hogy „felszabadították” a Rákosi-beszédeket. Az ábrázolt korhoz persze ezek a beszédek nagyon pontosan illenek, és ott is él-

nek a tudatunkban háttérként, amikor a regényt olvassuk. De főszereplővé tenni őket – mert szabad – nem lehet, és nem kell.

Nyilván nemcsak a repertoáron, hanem a társulaton is változtat. A rendezők közül ki megy, ki marad és ki rendez?

Vámos László nyugdíjba megy. Ruszt József és Sik Ferenc a társulat tagja marad, bár egyikük sem rendez. Kerényi – épp most hallottam – a Madách igazgatója lett, Gergely László elment.

Ki jött?

Taub János és Szőke István, s mindketten két darabot rendeznek. Balikó Tamás végzős főiskolásként egyet, Gábor Miklós is egyet. Iglódi István vendégként a Döglött aknákat, én pedig a Magyar Antigonét és a Brecht-darabot.

Ruszt József és Sik Ferenc marad, de nem rendez. Így állapodtak meg?

Igen.

Azért, mert kiderült: nincs szabad keze munkatársai kiválasztásában?

Azért nincs, mert vannak bizonyos törvények – szakszervezeti törvények –, amelyek tabuhelyzeteket hoznak létre. Ilyen tabuhelyzet következik abból, ha valakinek díja van; olyan díja, mint az említett két művésznek. Nem szeretnék én titkot csinálni abból, hogy olyan színházban gondolkodom, ahol a rendezői kar valamiféle egységet tud létrehozni. Éppen Rusztnak volt egy nyilatkozata a Kritikában, amelyben azt mondta, hogy a Nemzeti nem lehet egy emberé. Ezzel tökéletesen egyetértek. Ezért az általam szervezett rendezői karban minden korosztály jelen van, eltérő stílusú emberek; viszont nem szeretnék bizonyos eszmei körön kívül álló rendezőkkel munkakapcsolatot létesíteni. A jövő évad rendezői – túl az alapkövetelményen, vagyis azon, hogy nagyon tehetségesnek hiszem őket – hasonló színházszemélyben hisznek, és a világnézetükben is vannak azonos pontok. És persze különböző egyéniségek.

Mit tartalmaz az a színházszemély, amelyben feltétlenül egyet kell érteni?

Például azt, hogy a színház szerintünk a közönséget nem tekintí passzív szemlélőnek. A színház olyan intézmény, amely a közönség passzivitását elveszi, a nézőtérre ülőket ingerli vagy mulattatja – ez utóbbi is kilendíti a passzivitásból. Az aktív közönség mint ideál olyan darabok kiválasztását és olyan rendezéseket feltételez, amelyek erre alkalmasak vagy alkalmassá tehetők. Azaz gondolkodásra, és a gondolatok, érzelmek kinyilvánítására kényszeríti a színház a nézőket; nem nyugszik bele, hogy az emberek olyanok, amilyenek. Szeretné az embereket megváltoztatni, mert hiszi, hogy a társadalom megváltoztatásához, befolyásolásához rajtuk keresztül vezet az út. Ez a színházszemély olyan közönséget feltételez, amelynek tagjai elégedetlenek önmagukkal. Pontosabban: a színház olyan hely, ahol elégedetlen embereket lehet képezni. S egy jó előadással elégedetlen emberek közösségét.

Azt hiszem, már miskolci működése, s az a színház is erről szólt: a közönség ne úgy menjen ki, ahogyan bejött. Tartok tőle, hogy a helyzete most sokkal nehezebb. Egyrészt azért, mert itt egy nehezebben mozgatható közeggel kell számolnia, másrészt azért, mert manapság sok színház nagyon is mozgatja a közönséget, más-más eszközökkel, más-más célok érdekében. Sok a felület, napi mulandó, bizonyos esetekben pedig kártékony közönségmozgatás. És amit elmondott: hosszú távú program. Mennyi időt ad magának, hogy megvalósítsa?

Épp jókor kérdezi, mert itt, ahol beszélgetünk, a veszprémi tévétalálkozón megismerkedtem egy fantasztikus emberrel, Vásárhelyi Miklóssal. Ez

ugyan látszólag nem vág ide, de remélem, mégis. Ha elemezni kellene magam, legfőbb hibámként a türelmetlenséget mondanám. Nagyon türelmetlen vagyok, agresszív is olykor, s egyik sem jó, se nekem, se másnak. És most megismertem ezt az embert, akitől valamit nagyon megtanulhatnék: a türelmet. És ha sikerülne megtanulnom, sok problémám megoldódna az életben. Visszatérve a kérdésre: persze, hogy sokkal nehezebb lesz, és persze, hogy hosszú távú program. De van olyan része, amely már a következő évadra is fontos lenne. Például az, hogy az ön által említett, napi politikai szenzációt hajszoló színházak mellett itt meg tudjunk mutatni egy olyan, általános érvényű hitet és igazságokat tartalmazó színházat, amely egy – talán nem túl széles – közönségréteg érdeklődését elnyeri. Ha ez sikerül, erre már építeni lehet, ennek talán már híre megy.

A Nemzeti Színház igazgatói sorra-rendre meg szokták fogalmazni, mit jelent a Nemzeti Színház... Önnek?

Nem hiszem, hogy ezt mindig újra és újra ki kell találni... Ez tényleg a nemzet színháza, itt bizonyos hagyományokat tiszteletben kell tartani.

Ez ma vagy nagyon nagy divat, vagy csöppet sem divat. Vagy minden hagyomány, vagy semmi se...

Egyik végletet sem vállalom. Azokat a vállalom, amelyek szerintem megőrzendők és gyarapítandók. Meggondolom, mire gondolok... Például arra, hogy valamikor a Nemzeti arra szerződött, hogy a magyar drámai értékeket felmutassa. Ezt ma se lehet megkerülni. Lehetséges, hogy bármely más színház egy évadban nem játszik egyetlen magyar darabot sem – a Nemzetinek akkor is kötelessége műsorra tűzni a magyar klasszikusokat, és fölfedezni a mai magyar valóságról szóló legtehetségesebb műveket. Ezekből kell kialakítani a repertoárja tetemes részét.

Fontosabb ez, mint a minőség? Magyarul: kell-e, szabad-e vállalni minőségi engedményt?

Nyilván nem. Olyannyira nem, hogy még a „befutott” tizenkilencedik századi klasszikusokat is csak akkor kell műsorra tűzni, amikor azzal egy rendezőnek konkrét, mához szóló mondanója van. S azt is hozzátenném, hogy szerintem a klasszikus magyar drámairodalom nemcsak abból a bizonyos három múlt századi darabból áll, hanem a mindmáig mai magyar szerzőknek tartott Sarkadi, Déry, Örkény, Weöres és mások műveiből. Ők is klasszikusok; irtak jót és kevésbé jót. A Nemzeti kiválasztja a jók közül is azt, amelyikkel a legtöbbet tudja mondani. A másik megőrzendő hagyomány a nemzetközi klasszikusok bemutatása Molière-től Shakespeare-en át Brechtig. Nem azért, mert mindegyik iskolai tananyag, hanem azért, mert előfordulhat, hogy többet és jobban mondanak el valamit a mai magyar helyzetről, mint egy mai magyar dráma. Emlékszem, nem is volt olyan régen, amikor eljött Magyarországra Tovsztogonov, és megrendezte a Revizort. Hát annál magyarabb előadást én még nem láttam, pedig tulajdonképpen egy leningrádi produkció másolata volt. De annyira rólunk szólt, a mi problémáinkról, a nevelésügyünkről, a gyávaságunkról..., hogy talán a legjobb magyar dráma volt akkor a Gogolé. Rendezés kérdése.

Ha már itt tartunk: nyilván nem a klasszikusok eleven múzeumát szeretné látni a Nemzetiben. Ha a rendezés kérdésének tartja, hol szab határt ennek? Meddig lehet elmenni értelmezésben, kísérletezésben?

Hiszem, hogy a múlt századdal szemben ebben a században a magyar színjátszás kivívta önállóságát a drámairodalomhoz képest. Saját nyelvéen, saját formavilágával kelt életre másként halott irodalmi alkotásokat. Nézze meg, például Az ember tragédiájában semmi dráma nincsen.

Illetve az első jelenetben van, azután már konfliktus sincs, csak egy jól működő sztereotípiák. Ha egy előadás ennyiben hagyja a dolgot, vagy kiegészíti néhány látványos történelmi tablóval, akkor ebből legfeljebb egy jó irodalmi illusztráció lehet. Hogy több legyen ennél, ahhoz nem elég csak Az ember tragédiáját elolvasni. Persze az sem árt; Major azt mondta, nem árt, ha egy rendező tud darabot olvasni. De meg kell nézni a mű keletkezési körülményeit is, és akkor mindjárt világos, hogy szó se lehet látványos történelmi tablóról, mert Madách nemhogy Egyiptomba, de Londonba vagy Prágába se jutott el, hiszen otthon ült Alsósztrégován. S mert mégis Egyiptomról, Londonról, Párizsról, Prágáról ír, hát világos, hogy történelmi példázatokat használ. S ha hozzáteszük, hogy közvetlenül a bukott szabadságharc után írja ezt, amelyben egyébként tevételesen nem vett részt, de én azt hiszem, hogy ettől annál inkább megindítja, hogy egy számára ilyen fontos valami... elbukott. S ha ezt is megérti, átérzi az ember, akkor másképpen közelít az irodalmi anyaghoz. Akkor tudja jó értelemben használni, felhasználni. Ésrög-tön modernné válik, meg aktuális; megvan a híd, amely az ő korát összeköti a miénkkel.

Mégis megkérdem újra: hol a „használás”, „felhasználás” határa? Elmaradhat például az utolsó mondat?

A határt nem lehet elméletben megszabni, természetesen. Talán annyit lehet mondani, hogy ameddig nem változik meg egy adott mű gondolatisága, ameddig nem fordul az ellenkezőjére. Bizony én nagyon meggondolnám, hogy a Tragedia utolsó mondata elhagyható-e. Nem a probléma megkerülése ez? Nem a megoldást kellene inkább megtalálni? Más daraboknál is igaz ez. Vegyük például az Antigonét, amely szerintem a világirodalom legjobban megírt darabja...

Akkor miért iratja át?

Hát ez az... A darab szerkezete, építkezése, jellemei, tömörsége fantasztikus. Elolvasom, és azt mondom, hogy ebben én ma ezt látom, ez és ez az olvasatom, s igaz ugyan, hogy a műben ez mind benne van, de ahhoz, hogy jobban megszólaljon benne itt és most, ahhoz át kellene írni. És ha Eörsi István írja át, akkor egészen biztos, hogy minden lényeges és lényegi pont változatlan marad. A kifejezőmód lesz új, másként szólnak meg azok a gondolatok és érzelmek, amelyek az ismert fordításokban a klasszikus mítosz hagyományaira épülnek. S akkor a rendezői fantázia szabadabb, és nagyobb a színész mozgásteret is.

Színész... Ha egy ideális társulatot száz százaléknak tekintünk, hány százalékos most a Nemzeti társulata?

Erre nehéz felelni. A Nemzetit az utóbbi években összevonták, kivonták, szorozták, osztották, folyamatosan átszervezték. S az előző vezetés műsorpolitikája mennyiségcentrikus volt, ehhez óriási társulat kellett. Ha mi minőségi színházat akarunk csinálni, akkor kevesebb ember is elég, nekik viszont jobb minőséget kell produkálniuk. S még abban az óriási társulatban is hiányzott jó néhány szerep. Nem volt például az a bizonyos negyvenes férfiszínész, akire a drámairodalomban annyi szerep hárul. Az első szerződötéseknél a szerepköri lukak betöltése vezetett. És a meggyőződésem az, hogy a Nemzeti legyen a tehetségek gyűjtőhelye. Hiszen valóban fontos a rendezői kar, meg az ő tehetségük, de azért a színházban a színész jelenléte dominál. Hitem szerint az önfelelő színész. Én ugyanis azt a színészt szeretem, aki egy kicsit bele tud halni minden produkciójába, mert az élete a tét. Lehet, hogy ezek nagy szavak, de az eddigi munkáim is ezt igazolták. Mindig volt bennük olyan alakítás – gondolok például a Cseresznyeskertre, a Peer Gyntre, a Phaedrára, a Tribádok éjszakájára, a Szecsuaní jólélekre, a Lear királyra –, amely az önfelelőzéstől kapott valami pluszt. És a néző ezt megérti és megéri – hat rá.

Őn – mint mondták, írták sokan – számos színészt „megcsinált” Miskolcon, akik akkor is „Csiszár-színészek” maradtak, amikor más színházhoz kerültek. Lehet vajon a Nemzetiben is „színészcsináló” rendezőként dolgozni?

Csak így lehet színházat csinálni. Nem fontos ebből a szempontból, hogy hol van a színház. Az a fontos, hogy vannak kihívások – ezek a szerepek –, és akkor jön a rendező, és megpróbálja a színészt rávezetni arra, hogy az adott szerepet hogy a legnehezebb megcsinálni. Mert sosem arra vezeti rá, hogy hogyan lehet ezt a legkönnyebben megúszni. És ebből a munkafolyamatból születhet önfeláldozó alakítás...

Őnnek most igazgatni, menedzselni, adminisztrálni, fegyelmezni is kell. Mennyit áldoz ezért föl a rendezésből?

Már említettem, hogy a következő évadban kettőt rendezek, tehát nem szeretném föláldozni. Az adminisztratív teendők elől ugyan nem lehet elfutni, de tetemes részét szeretném a kolégáimra tenni. Nem igazgatni szeretném a Nemzetit, hanem rendezni. Rendezni a színházat.

Végül is Miskolcon is ezt csinálta, csak...

Igen, bár ott volt mellettem egy igazgató... Érdemes erről beszélni?... Érdemes. Amikor Miskolcra kerültem, igazgató-főrendezőnek hívtak. Aztán jött egy utasítás fentről, hogy éretnel vagyok erre, és nem kaphatok ilyen szerződést. És akkor én egy fél évig igazgattam-főrendeztem, aztán egyszer csak ott volt egy igazgató. Akivel

egyébként úgy-ahogy kijöttem, nem sok vizet zavart. Végeztem a munkámat; ez kilencven százalékban művészeti tevékenység volt, és tíz százalékban igazgatói: a műsorgetv kialakítása, tagok szerződtetése, annak a bizonyos miskolci három színháznak a kialakítása... Ebben az új helyzetben nagyon nagy félelemmel láttam munkához. Ma már túl vagyok a félelmen, s most magammal szemben van sok elvárásom. Például az adminisztratív teendőkkel vagy a menedzseléssel kapcsolatban is, mert itt is van rengeteg tennivaló. A Nemzeti ugyanis más pesti színházhoz képest rosszul menedzselte intézmény. Egy elég hosszú munkaperiódus alatt például két dolognak volt igazán nagy sajtója: az egyik az volt, hogy az Advent a Hargitánt be lehet-e mutatni, a másik az, hogy miért nem mutatták be a III. Richárdot... Ez rossz reklám, antipropaganda.

És folytatódott akkor is, amikor önt kinevezték. Megviselték a támadások?

Nem.

Személyes kérdés: úgy látom, rendezői pályája éppen változóban van. A változás tartama biztos sokkal markánsabb lehetne, ha az elmúlt időszakban egy színháznál dolgozott volna – pontosabban: színháznál lehetett volna –, így vendégrendezések, televíziós munkák jelzik. Mintha játékos érdeklődéssel fordulna a szürrealizmus felé, felé, játszik a világával, stílusával, formanyelvével. A Pesti Színházban rendezett Vitrac-mű, a Viktor, avagy a gyerekrudalom,

aztán a Pécsen rendezett Brecht: Egy fő az egy fő, a tévében rendezett Móricz-dráma, a Groteszk mind erre utal.

Örülök, ha ez látszik. Biztos így van. Fontos nekem, hogy a színház játék maradjon. Az ilyen váltás persze nem elhatározás kérdése, hanem egy helyzetből fakad. Élek valamiben, látok valamit, például ezt a társadalmi átalakulást, gondolkodom rajta, és hatással van rám. És jó esetben ez a hatás érződik a munkáimon. Még jobb esetben játékból oldódik fel. Ez lehet egy szürreális játék, például az említett három produkcióba nagyon erősen belejátszott a világ és a mögöttes világ egymásra kopírozódása. S ha ezt az ember játékból tudja feloldani, megmutatni, akkor ennek az öröme is visszahat rá. Ennyiben ez kicsit értem is van, hiszen ha a játékkal nemcsak a környezetet szórakoztatom, hanem magamat is, akkor ez újabb játékhoz csinál kedvet.

Végül: a Nemzetiben töltött legelső évadnak mi a minimális célja? Évad végén mivel lesz elégedett?

Cél az, hogy a régi és új tagok közt létrejöjjön valamiféle kohézió. Cél, hogy szülessen egy-két példaeértékű előadás, amely a hosszú távú cél felé mutat. Szülessen egy-két önfeláldozó színészi alakítás. Cél, hogy a társulat tagjai jól érezzék magukat egymással. Fontos, hogy a nézők már ebben az évadban se úgy jöjjenek hozzánk, mint egy múzeumba. Hanem érezzék meg, hogy ez egy olyan hely, ahol szükség van rájuk.

**Az interjút készítette:
CSÁKI JUDIT**